

Türkiye’de işçi sınıfının bugünkü durumu

Yıldırım Koç

ODTÜ İktisat Bölümü Kısmi Zamanlı Öğretim Görevlisi

Günümüzde Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gelişimine damgasını vuran ve vuracak olan güç, işçi sınıfıdır.

“Üretken emek” ve “üretken olmayan emek” tartışmalarına girmeden, işçi sınıfı, “üretim araçları mülkiyetinden kopmuş ve ana gelir kaynağı işgücü satışı karşılığında elde edilen ücret/maaş/aylık olan insanlar” biçiminde tanımlanabilir. Bu biçimde bakıldığında, Türkiye’de kapitalizm ileri düzeyde gelişmiş, halkın çok büyük bölümü işçileşmiştir.

1965’ten 2014’e işçi sınıfı

Elli yıl önce Türkiye’de nüfus 31,4 milyondur. Nüfusun yüzde 66’sı köylerde yaşıyordu. Gelir getirici bir işte çalışanlar 13 milyon kişiydi. Bunların yalnızca 3 milyonluk bölümü, işgücünü satarak geçimini sağlayan kişilerdi; geniş tanımla işçi sınıfıydı. İşçiler ve memurlar bu gruptaydı. İşçi sınıfının gelir getirici bir işte çalışanlara oranı yüzde 23 idi. Ayrıca bu insanların önemli bir bölümü tam anlamıyla mülksüzleşmemiş kişilerdi; ücret gelirlerinin yanı sıra üretim araçları mülkiyetiyle bağlantılı yan gelirleri de vardı.¹

2013 yılında Türkiye’nin nüfusu 76,7 milyondur. Nüfusun yalnızca yüzde 8,7’si belde ve köylerde yaşıyordu. İl ve ilçelerde yaşayan nüfusun oranı yüzde 91,3 olmuştur. 2014 yılı verilerine göre, gelir getirici bir işte çalışanların toplamı 26,2 milyondur. Bunların 17,3 milyonu, diğer bir deyişle, yüzde 66,1’i, işgücü satışı yoluyla geçimini sağlayan ücretlilerdi, işçi sınıfıydı; işçiler, memurlar, sözleşmeli personel ve geçici personeldi. Ayrıca bu ücretlilerin büyük bölümünün tek geçim kaynağı, işgücü satışından elde ettikleri ücret, maaş veya aylıktı.

Türkiye İşçi Partisi’nin milletvekili genel seçimlerinde yüzde 3 oranında (276.101) oy

1 DİE, *Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri* (24.10.1965), Yay.No. 568, Ankara, 1969.

aldığı ve Millet Meclisi'ne 15 milletvekili soktuğu 1965 yılında Türkiye, nüfusun büyük bölümünün küçük burjuva olduğu bir köylü toplumuydu. 2014 yılı sonundaki Türkiye, nüfusun çok büyük bölümünün işçi sınıfını oluşturduğu bir kentli toplumdur.

Mülksüzleşme ve işçileşme

Toplumun işçileşmesi AKP iktidarları döneminde de hızlanarak devam etti. TÜİK'in Hanehalkı İşgücü Anketleri sonuçlarına göre, 2004 yılında ücretlilerin sayısı 10,7 milyon, gelir getirici bir işte çalışanlara oranı yüzde 54,5 idi. 2014 yılı Eylül ayı verilerine göre, ücretlilerin sayısı 17,3 milyon, gelir getirici bir işte çalışanlara oranı 66,1 olmuştu.

Türkiye, günümüzde, tarihinin en hızlı mülksüzleşme ve işçileşme sürecini yaşamaktadır.

Kır küçük burjuvazisi, özellikle özelleştirmelerle birlikte tütün ve şeker pancarı üretiminin ve hayvancılığın gerilemesiyle hızla tasfiye olmaktadır. Kent küçük burjuvazisi ise tekelci sermayenin perakende ticarete girmesi ve özellikle mahallelerde bakkal ve manavların yerini alan küçük mağaza zincirleri nedeniyle yoksullaşmakta ve işyerlerini kapatmaktadır.

Bankacılık sisteminin AKP iktidarları döneminde kırsal kesime tüketici kredisi ve kredi kartı dağıtması ve buralarda borca dayalı yeni tüketim alışkanlıklarını yerleştirilmesi, mülksüzleşme sürecini hızlandırmıştır. Arazisi ipotekli veya satılmış köylülerin sayısı hızla artmaktadır. Yabancıların Türkiye'de toprak alımları da mülksüzleşmeyi hızlandıran bir etki yaratmaktadır.

2001 yılından itibaren uygulanan aşırı değerli Türk Lirası politikası sonucunda ithalata artmasının da mülksüzleşmeyi hızlandırıcı etkisi söz konusudur.

Mülksüzleşme ve işçileşme sürecinin hızla gerçekleşmesinin geçici bir yan sonucu ise, çok sayıda işçinin işgücü satışından elde ettikleri ücretin yanı sıra hâlâ bazı yan gelirlerinin olması veya mülksüzleşme sürecinde sattıkları arazilerden veya tasfiye ettikleri dükkânlardan ellerinde bir miktar paranın kalmasıdır. Ayrıca hızlı işçileşme sürecinin kişilerin davranışlarına sınıf bilinci biçiminde yansımaları zaman almaktadır. Bu ve benzeri nedenlere bağlı olarak, yeni işçileşmiş kitlelerde sınıf mücadelesi açısından beklenen davranışlar bazen görülmemektedir. Köyle yaşamaya devam edip fabrikada işçiliğe başlayan birçok işçinin durumu böyledir.

Kadın ve çocuk işçiler

Türkiye'de geniş tanımla işçi sınıfı içinde kadınların sayısı ve oranı artmaktadır. AKP iktidarının kadınları eve kapatma çabalarına karşın, ihtiyaç kabul edilen veya gerçekten ihtiyaç olan tüketim malları ve hizmetlerin artması ve evin erkeğinin gelirinin yetersiz kalması, giderek daha fazla kadını işgücünü satmaya zorlamaktadır. SGK verilerine göre, sigortalı kadın işçilerin sayısı 2002 yılında 1 milyon iken 2014 yılında yaklaşık

3,2 milyon olmuştur. Memur, sözleşmeli personel veya geçici personel statülerinde istihdam edilen kadınların sayısı da yükselmiştir. Bunların yanı sıra, giderek artan sayıda kadın evlerde parça başı iş yaparak, yaşlı veya çocuk bakımında çalışarak veya temizlikçilik yaparak, kayıtlarda gözükmeyen bir biçimde işçileşmiştir. Kadınların örgün eğitim düzeyinin yükselmesi, demokratik mücadelenin yaygınlaşması, yeni ev araç gereçleriyle ev işinin kolaylaşması ve profesyonel çocuk ve yaşlı bakırma olanaklarının artması da, kadınların işgüçlerini satarak çalışma eğilimlerini güçlendirmektedir.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerine göre, 2014 yılı Temmuz ayında 3,1 milyon kadın işçi vardı. En fazla kadın işçi, ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar işkolunda çalışıyordu (1.021.629 işçi). Dokuma, hazır giyim ve deri işkolunda 388 bin, metal işkolunda 221 bin, genel işler işkolunda 220 bin, konaklama ve eğlence işleri işkolunda 219 bin kadın işçi vardı. 3,1 milyon kadın işçinin 136 bini sendika üyesiydi.

Ailelerin gelirlerinin yetmemesi, çocuk işçiliğın artmasına yol açmaktadır.

Esnek çalışma ve yabancı işçiler

2003 yılında kabul edilen 4857 sayılı İş Kanunu’nun kısmi süreli iş sözleşmesi ile çalışmayı düzenlemesi sonrasında, bu nitelikteki çalışma yaygınlaşmaktadır. Kısmi süreli çalışmanın özel bir biçimi olan çağrı üzerine çalışma ve İş Kanunu’nun olanak tanıdığı işçi kiralama uygulaması da artmaktadır.

Türkiye’de 2014 yılında gündemde olan konulardan biri, taşeron işçilerinin durumu. Taşeron işçileri de 4857 sayılı İş Kanunu’na tabidir ve bu şekilde çalışanların toplam sayılarına ilişkin güvenilir veri yoktur. Taşeron işçilerinin sayısı, kamu kesiminde uygulanan işçi kadrosu azaltma politikalarına ve özel sektörde ekonomik sıkıntıların artmasına bağlı olarak, 2014 yılında daha da arttı. İşsizlik korkusuna, işçi sınıfının diğer kesimlerinde sınıf bilincinin ve dayanışmasının yeterince gelişmemiş olmasına ve sendikaların bu konulardaki duyarsızlığına bağlı olarak, taşeron işçilerinin mücadelesi çok sınırlı kaldı. Ancak yine de en fazla eylem yapanlar, haklarını alamayan taşeron işçileriydi.

Son yıllarda Türkiye’ye sığınan çok sayıda Suriyelinin işçi olarak çalışmaya başlamaları da Türkiye’de işçiler açısından önemli sorunlar yarattı. 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra Türkiye’ye çok sayıda yabancı işçi gelmişti. Bunların bir bölümü hâlâ Türkiye’de çalışmaktadır. Yeni Suriyeli işçi akımıyla, Türkiye’de toplam yabancı işçi sayısı iyice arttı. Bu işçilerin büyük bölümünün kaçak olarak çalışması, ücretler ve işçi hakları açısından önemli sorunlar yarattı. Gerekli izinler alınarak çalıştırılan yabancı işçi sayısı 2014 yılında 50 bin dolaylarındaydı.

Türkiye’de son yıllarda fason üretimin, hizmet alımının ve taşeronluğun (alt işverenlik) yaygınlaşmasının diğer bir sonucu ise, bazı kişilerin gerçekte ücretli olarak çalışırken, kendilerini birer küçük patron gibi görmeye başlamasıdır. “Sahte kendi hesabına

çalışma” olarak nitelendirilebilecek bu tür uygulamalar sınıf bilinci açısından önemli sorunlara yol açmaktadır.

Ayrıca kırsal kesimde sözleşmeli çiftçiliğin yaygınlaşması da, işçi ile küçük burjuva arasında ilginç bir katman yaratmaktadır.

Türkiye’de son yıllarda önemli gelişmelerden biri, kaçak işçiliğin azalmasıdır.

Türkiye’de yürürlükte bulunan mevzuata göre, sosyal güvenlik sisteminin açıkları devlet bütçesinden karşılanmaktadır. AKP iktidarları, sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesiyle ve yeşil kart uygulamasıyla sosyal güvenlik sisteminin sağlık giderlerinin hızla artması karşısında, sosyal güvenlik primi gelirleri ve vergi gelirlerini artırmak amacıyla, kaçak işçilikle ciddi bir biçimde mücadele etti. Buna bağlı olarak da sigortalı işçi sayısı 2002 yılında 5,2 iken, 2014 yılı Ekim ayında 13,2 milyon oldu.

İşçi sınıfının işsizleri

“İşsiz”, işgücünü satma niyeti ve çabasında olup, iş bulamayan kişidir. Diğer bir deyişle, işsizler, işçi sınıfının potansiyel mensuplarıdır.

TÜİK verilerine göre 2014 yılı Eylül ayında çalışma niyet ve yeteneğinde olup, aktif bir biçimde iş arayanların sayısı 3,1 milyon, bu kişilerin işgücüne oranı 10,5 idi. Diğer taraftan yaklaşık 2,5 milyon kişi de, çalışma niyet ve yeteneğinde olmasına karşın, aktif bir biçimde iş aramadığı için işgücü dışında kabul edilmişti. Bu iki rakam toplandığında, Türkiye’de işsizlerin sayısı yaklaşık 5,6 milyon, bu kişilerin işgücüne oranı yaklaşık yüzde 18’dir.

Türkiye’de işsizlerin sayısının düşük görünmesinin bir nedeni de, AKP iktidarları döneminde üniversite ve yüksek okullardaki öğrenci sayısının hızla artırılmasıdır. Üniversite öğrencilerinin 2002 yılında 1,9 milyon olan sayısı, 2014 yılında 5 milyonun üstüne yükseldi. Bu gençler bu sayede işsizler ordusunun dışında tutuldu.

Diğer taraftan iş aramasına karşın kayıtlara işsiz olarak geçmeyen kişiler arasında, resmi kayıtlarda emekli, ev kadını veya engelli olarak gözüktüp, işgücü dışında tutulanlar da bulunmaktadır.

Türkiye’de eksik istihdam ve gizli işsizlik de sürmektedir. AKP iktidarları döneminde öne çıkan bir olgu ise, üniversite diplomalı gençler arasında işsizliğin yaygınlaşmasıdır.

Kamu kesiminde istihdam

TÜİK verilerine göre, Türkiye’de Eylül 2014 itibarıyla 17,3 milyon ücretli vardı. Bu ücretlilerin 3 milyon 373 bini kamu kesiminde istihdam ediliyordu. Bu kişilerin bağlı oldukları statülere göre durumları şöyleydi:

Tablo-1: Statülerine Göre Kamu Kesimi İstihdamı

Memur	2.755.970
Sözleşmeli Personel	116.567
Sürekli İşçi	345.250
Geçici İşçi	34.149
Geçici Personel	23.370
Diğer	97.500
Toplam	3.372.806

Kamu kesimindeki 3,4 milyon kişinin yaklaşık 230 bini belediyelerde ve bağlı kuruluşlarda çalışıyordu.

İşçi sınıfının illere dağılımı

Türkiye’de işçiler ve kamu görevlileri (memur, sözleşmeli personel ve geçici personel statülerinde çalışanlar) belirli illerde yoğunlaşmıştı.

2014 yılı ortalarında toplam 16,5 milyon ücretlinin 4,4 milyonu İstanbul’daydı. Bu kişilerin 4,0 milyonu işçi, 336 bini kamu görevlisiydi.

Ankara’da 1,2 milyon işçi ve 393 bin kamu görevlisi çalışıyordu.

İzmir’de 840 bin işçi ve 152 bin kamu görevlisi vardı. Bursa’da 616 bin işçi, Antalya’da 573 bin işçi, Kocaeli’de 445 bin işçi, Adana’da 290 bin işçi, Gaziantep’te 259 bin işçi, Tekirdağ’da 241 bin işçi, Konya’da 288 bin işçi, Manisa’da 227 bin işçi, Muğla’da 222 bin işçi, Kayseri’de 217 bin işçi, Mersin’de 213 bin işçi çalışıyordu.

Bunlara karşılık Ardahan’da 7,3 bin, Tunceli’de 7,9 bin, Bayburt’ta 8,1 bin işçi vardı.

İşyeri büyüklüğüne göre işçilerin dağılımı

İşçiler arasında sınıf bilincinin gelişmesi ve işçilerin sınıf mücadelesine katılmasında önemli etmenlerden biri, bir işyerinde çalışan işçi sayısıdır.

2014 yılı Temmuz ayında işçi statüsünde çalışan 13,1 milyon işçinin işyerinde çalışan sigortalı işçi sayısına (işyeri büyüklüğüne) göre dağılımı şöyleydi:

Tablo-2: İşyeri Büyüklüğüne Göre Sigortalı İşçi Sayısı

İşyeri Büyüklüğü	Çalışan Sigortalı İşçi Sayısı
1	570.572
2-3	1.057.983
4-6	1.241.924
7-9	912.017
10-19	1.707.815
20-29	995.522
30-49	1.266.223
50-99	1.240.995
100-249	1.654.252
250-499	1.049.636
500-749	470.734
750-999	246.134
1000 ve fazlası	695.948
TOPLAM	13.109.755

Bu işçilerin yaklaşık 60 bini ülkenin değişik yerlerindeki 19 serbest bölgede çalışmaktadır. Çok sayıdaki organize sanayi bölgelerinde ve benzeri yapılarda da yüz binlerce işçi istihdam edilmektedir.

Yabancı sermayeli şirketlerde çalışan işçi sayısı da artmaktadır.

İşçi sınıfının örgün eğitim düzeyi

Türkiye işçi sınıfının eğitim düzeyinde son yıllarda önemli bir artış yaşandı.

1965 yılında Türkiye'deki 2.989.321 ücretlinin 614,3 bini (%20,6) okuma yazma bile bilmiyordu. 441,8 bini (%14,8) okuma yazma öğrenmişti; ancak ilkököl mezunu bile olmamıştı. Yalnızca beş yıllık ilkököl bitirenlerin sayısı 1.328,2 bini (%44,4) idi. 198,4 bini (%6,6) 3 yıllık ortaokul, 107,7 bini (%3,6) 3 yıllık lise mezunuydu. Geride kalan 299 bin (%10,0) kişi de meslek okulları, yüksek okullar ve fakülteler mezunuydu.

Diğer bir deyişle, ücretlilerin yüzde 35,4'ü daha beş yıllık ilkököl mezunu bile değildi ve beşte biri okuma yazma bile bilmiyordu.

TÜİK verilerine göre, 2013 yılında Türkiye'deki 16 milyon 353 bin ücretlinin yalnızca 238 bini (%1,5) okuma yazma bilmiyordu. 509 bini (%3,1) okuma yazma öğrenmişti; ancak ilkököl mezunu bile olamamıştı. Yalnızca beş yıllık ilkököl bitirenlerin sayısı 4 milyon 265 bini (%26,1). 1 milyon 316 bini orta veya dengi okul ve 1 milyon 774 bini ilköğretim (8 yıl) mezunuydu. Böylece toplam 3 milyon 90 bini (%18,9) bu durumdaydı. Yüzde 12,3'ü (2 milyon 7 bin kişi) lise ve dengi okul mezunuydu. Yüksekokul veya fakülte mezunlarının sayısı 4 milyon 294 bin, bunların toplam ücretliler içindeki oranı ise yüzde 26,3 idi.

Diğer bir deyişle, işçi sınıfımızın örgün eğitim düzeyinde olağanüstü büyük bir ge-

lişme söz konusudur.

1965 yılından 2014 yılına kadarki dönemde televizyon, telefon, internet ve sosyal medya olanaklarındaki gelişme ve işçi sınıfının örgütlülük ve mücadele birikiminde varılan düzey dikkate alındığında, Türkiye’nin geleceğine damgasını vuracak gücün işçi sınıfı olduğunu söylemek abartılı bir değerlendirme olmayacaktır.

Sendikal haklar

Türkiye’de işçi statüsünde çalışanların sendikalaşmasını yasaklayan hukuki düzenleme yoktur. Anayasa ve 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, negatif ve pozitif sendika özgürlüğünü güvence altına almıştır. Ayrıca işyerinde sendikal nedenle ayrımcılığa maruz bırakılan veya işten çıkarılan kişilerin durumunun mahkeme tarafından kabulü halinde, işçinin bir yıllık ücretinden az olmayacak bir sendikal tazminata hükmedilmektedir. Ancak gerçek yaşamda sendikalaşma hakkını kullanan işçilerin işten çıkarılması giderek yaygınlaşmaktadır.

Türkiye’de memur, sözleşmeli personel ve geçici personelin sendikalaşma ve toplu pazarlık haklarını 4688 sayılı Kamu Görevlileri Sendikaları ve Toplu Sözleşme Kanunu düzenlemektedir. Bu kanunun 15. maddesinde bazı kamu görevlilerinin sendikalaşması yasaklanmıştır. Ancak Anayasa’nın 90. maddesine 2004 yılında eklenen bir ifadeyle, insan haklarına ilişkin onaylanmış uluslararası sözleşmelerin doğrudan uygulanırlık kazanmış olması sayesinde, bu yasakların bazıları işlemeze hale getirildi, bazıları da iptal edildi. Yargıç ve savcıların kurduğu Yargı-Sen’in kapatılmasının ardından Yargıçlar Sendikası kuruldu ve çalışmalarını sürdürmektedir. Askeri işyerlerindeki sivil memurların sendikalaşmasını yasaklayan hüküm ise Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi. Emniyet Gn.Md. işyerlerinde “Emniyet hizmetleri sınıfı”nın yasağı devam ederken, Anayasa Mahkemesi’nin 29/1/2014 tarihli kararıyla bu bentte yer alan “...ve emniyet teşkilâtında çalışan diğer hizmet sınıflarına dahil personel...” ibaresi iptal edildi ve bu kesim örgütlenmeye başladı. “Emniyet hizmetleri sınıfı”nın örgütlendiği Emniyet-Sen hakkında 2014 yılı sonunda kesinleşmiş bir kapatma kararı yoktu. Ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı İdari Teşkilatı işyerlerinde çalışan kamu görevlilerinin sendikalaşma yasağının iptali için yerel mahkeme Anayasa Mahkemesi’ne başvurdu.

Anayasa’nın 90. maddesindeki düzenleme tüm statülerdeki ücretlilerin örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakları konusunda da çok geniş olanaklar sağlamaktadır. Ancak sendikalar ve üst örgütleri bu olanağın kullanılması konusunda son derece yetersiz ve ürkek davranmaktadırlar. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi’nin 22 Ekim 2014 tarihli kararıyla bazı grev yasaklarını iptal etmesi önemli bir gelişmedir. Toplu pazarlık konusunda yürürlükte olan yüzde 3’lük barajın iptali için yerel mahkemenin Anayasa Mahkemesi’ne yaptığı başvuru da henüz sonuçlanmamıştır.

İşçi sendikaları ve üyeleri

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayımlanan 2015 Ocak istatistiklerine göre Türkiye’de 12.180.945 kişi işçi statüsünde istihdam ediliyordu. Bu kişilerin 1.297.464’ü sendika üyesiydi. Sendikalaşma oranı yüzde 10,45 düzeyindeydi.

Bu veriler büyük ölçüde doğrudur. İşçi sayılarına ilişkin sapma veya yanlıgı, giderek azalsa da kaçak işçilikle bağlantılıdır. Diğer taraftan, sendikaların üye sayısı, sendikalar adına toplu iş sözleşmesi bağtlatdığı işçi sayısından fazladır. Bu fazlanın bir nedeni, bir işyerinde sendikalı işçi olarak toplu iş sözleşmesinden yararlanan işçinin, bu işyerinden ayrılıp aynı işkolunda başka bir işyerine girmesi durumunda sendika üyeliğinin sürmesidir. Diğer bir neden ise, işten kendi isteğiyle ayrıldığında kıdem tazminatı alamayacak işçilerin bir kısmının bir sendikaya üye olarak kıdem tazminatlı biçimde işten atılma ve hatta belki sendikal tazminata kavuşma çabasıdır. İşten çeşitli biçimlerde ayrılan ve bir başka işyerinde çalışmaya başlamayan işçilerin sendika üyeliğinin bir yıl süreyle devam etmesi de bu rakamı bir parça şişirmektedir.

Sendikalı işçilerin sendikaları dört konfederasyona bağlıdır. 2015 Ocak istatistiklerine göre Türk-İş’e bağlı sendikaların toplam üye sayısı 820.893 idi. Türk-İş, “en fazla temsil niteliğini haiz” işçi konfederasyonu olarak ILO Uluslararası Çalışma Konferansı, SGK, İşkur, MPM, Asgari Ücret Tespit Komisyonu gibi birimlerde işçileri temsil etmektedir. İkinci büyük konfederasyon, Hak-İş’tir. 2015 Ocak istatistiklerine göre, Hak-İş’e bağlı sendikaların toplam üye sayısı 300.630 idi. DİSK’in temsil ettiği işçi sayısı Hak-İş’inkinden sonra gelmektedir. 2015 Ocak istatistiklerine göre DİSK’e bağlı sendikaların toplam üye sayısı 122.526 idi. Kendisini Hizmet Hareketi olarak isimlendiren Fethullah Gülen Cemaati’nin kurdurttuğu Aksiyon-İş Konfederasyonu ise 2014 yılı Temmuz ayında az sayıda işçiyi temsil ediyordu. Bu örgüt, aynı cemaatin daha önce kurmuş olduğu Mülâyemet Çalışanlar Konfederasyonu (MÜLKON) dernekleri aracılığıyla örgütlenmeye çalışıyordu. Bu harekete bağlı olduğu belirtilen sendikaların (Aksiyon-İş üyesi olan ve olmayan) toplam üye sayısı 2014 Temmuz istatistiklerinde 11.086 iken, 2015 Ocak istatistiklerinde 29.476 olmuştur.

Bazı bağımsız işçi sendikalarının 2014 yılında Tüm-İş Sendikaları Konfederasyonu ve Hür Sendikalar Konfederasyonu kurma çalışmaları bir sonuç vermedi.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı’nın Ocak 2015 istatistiklerine göre, işçi sendikalarının üyelerinin işkollarına göre dağılımı aşağıda sunulmaktadır:

Tablo-3: İşkollarına Göre İşçi ve Sendika Üyesi Sayıları

İşkolları	İşçi Sayısı	Üye Sayısı	Sendikalaşma Oranı (%)
Avcılık, Balıkçılık, Tarım ve Ormanlık	137.236	36.636	26,69
Gıda Sanayii	586.928	71.844	12,24
Madencilik ve Taş Ocakları	182.454	38.117	20,89
Petrol, Kimya, Lastik, Plastik ve İlaç	445.846	45.357	10,17
Dokuma, Hazır Giyim ve Deri	1.041.043	97.900	9,40
Ağaç ve Kâğıt	248.787	20.025	8,05
İletişim	67.814	15.575	22,97
Basın, Yayın ve Gazetecilik	96.934	4.965	5,12
Banka, Finans ve Sigorta	297.043	92.191	31,04
Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar	2.671.177	140.332	5,25
Çimento, Toprak ve Cam	154.985	31.173	20,11
Metal	1.445.331	233.218	16,14
İnşaat	1.546.830	41.524	2,68
Enerji	252.225	58.947	23,37
Taşımıcılık	731.067	61.604	8,43
Gemi Yapımı ve Deniz Taşımıcılığı, Ardiye ve Antrepoculuk	161.917	13.316	8,22
Sağlık ve Sosyal Hizmetler	286.492	14.803	5,17
Konaklama ve Eğlence İşleri	740.496	29.554	3,99
Savunma ve Güvenlik	233.061	48.674	20,88
Genel İşler	853.279	201.709	23,64
TOPLAM	12.180.945	1.297.464	10,65

Sendikalaşma oranının düşüklüğünün nedenleri

Genellikle ileri sürülenin aksine, işçi sendikalarına üyeliğin yüzde 10,65 düzeyinde kalmasında yürürlükteki mevzuat önemli bir sorun değildir.

İşçilerin örgütlenme eğilimi zayıftır; sermayedar sınıf, işsizliği ve işten çıkarmaları etkili bir tehdit aracı olarak kullanmaktadır; sendikaların mevcut hakları kullanma konusunda ciddi bir çabaları yoktur.

Türkiye’de işçi statüsünde istihdam edilen yaklaşık 13 milyon ücretlinin önemli bir bölümü son 10-15 yıl içinde işçi sınıfının saflarına katıldı. Bu kişilerin önemli bir bölümü hâlâ tam olarak mülksüzleşmemiş üreticilerdir; ücretlerine ek olarak bazı yan gelirleri vardır. Ayrıca tam olarak mülksüzleşmiş yeni işçilerin anlayış ve davranışlarının küçük burjuvalıktan kurtulup işçileşmesi belirli bir zaman almaktadır. Bu nedenle işçi sınıfının belirli kesimlerinde örgütlenme ve mücadele eğilimi zayıftır.

Diğer taraftan bu yıllarda enflasyon çeşitli biçimlerde kontrol altına alınca, gerçek ücretlerde önemli bir düşme yaşanmadı. Eski Devlet Planlama Teşkilatı, şimdiki Kal-

kınma Bakanlığı tarafından yayımlanan 2015 Yılı Programı'nın büyük ölçüde güvenilir reel net elegeçen ücret endeksine göre, son 20 yıllık dönemde kamu sektörü işçilerinin ücretleri yüzde 13,6 oranında düştü. Özel sektör işçilerinin ücretleri yüzde 1 oranında arttı. Memurların reel net elegeçen ücretleri yüzde 62, reel net elegeçen asgari ücret ise yüzde 98,6 oranında arttı.

Gerçek net elegeçen ücretler kişi başına milli gelirdeki gerçek artışa uygun bir biçimde artmadyısa da, önemli ölçüde azalmadı.

Ayrıca tüketici kredileri ve kredi kartları insanların gelecekte elde edecekleri gelirleri bugünden tüketebilmelerine olanak tanıyınca, risk alıp sendikalaşarak ve mücadeleye girerek satınalma gücünü artırma çabaları yerine, borçlanmak birçok işçi için tercih edilir uygulama oldu. Birçok işçi, bu kolaycı yolu seçerek, sendikalaşmadan ve mücadeleden iyice uzaklaştı. Kredi kartı ve tüketici kredisi borçlarının ödenmesini tehlikeye sokabilecek davranışlardan, sendikal örgütlenmeden, işten atılmaya yol açabilecek eylemlerden (bıçak kemiğe dayanmadığı sürece) özenle kaçındı. Borç ödemede iyice çaresiz kalan birçok işçi ise, borcunu ödemek için (varsa) kıdem tazminatını bir biçimde alarak, işten ayrılma yoluna başvurdu.

Borçların arttığı ve geri ödenmesinin giderek zorlaştığı koşullarda işsizliğin artması da işçileri örgütlenmeden ve mücadeleden kaçırın diğer bir etmen oldu. Birçok işçi iş bulabildiğinde ve SGK kaydı yapıldığında, işini koruyabilmeye öncelik verdi; gelir eksikliklerini ailenin diğer bireylerini işe sokarak veya ek iş yaparak kapatmaya çalıştı; sendikalaşma ve mücadele riskinden uzak durdu.

Sendikaların büyük çoğunluğu da bu konuda görevlerini yerine getirmede; işçileri örgütlenme konusunda ciddi çaba göstermedi. Birçok sendikanın maddi olanakları eğitim ve örgütlenmeye değil, yüksek sendikacı aylık ve hizmet ödeneklerine ayrıldı, lüks harcamalarla çarçur edildi veya çalıandı.

Türkiye, çok geniş sendikal hak ve özgürlükler tanıyan 87 ve 98 sayılı ve kamu ihalelerinde iş alan müteahhit ve taşeron işçilerinin haklarını ciddi biçimde koruyan 94 sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmelerini onaylamış ve 2004 yılında Anayasa'nın 90. maddesine yaptığı eklemeyele doğrudan uygulanır kılmıştır. Bu Sözleşmelerle çelişen iç mevzuat hükümleri zımnen mülgadır, yok hükmündedir. Ancak kâğıt üzerinde var olan bu hakların hayata geçirilebilmesi, özellikle sendikaların ciddi bir duyarlılık yaratma, bilgilendirme, bilinçlendirme ve mücadele çabasını gerektirmektedir. Sendikalar 2014 yılında bu görevlerini yerine getirmediler ve Türkiye'de sendikalaşma oranının düşüklüğünün, yürürlükteki mevzuattan kaynaklanan sorunlara bağlı olduğunu ileri sürerek, kendi eksiklik ve ürkekliklerini gizlemeye çalıştılar.

Sendikaların bu tutumunda bir neden de sendikacılar hakkında cumhuriyet savcılıklarında yürütülen soruşturma ve kovuşturmalara, mahkemelerde sürmekte olan davalar. Birçok sendikada çok ciddi yolsuzluk iddiaları bulunmaktadır. Bunların bir bölü-

mü kamuoyuna yansıdı; bir bölümü kamuoyundan gizlendi. Ancak tüm bu yolsuzluk ve usulsüzlükler, sendikacılara olan güveni sarstığı gibi, sendikacıların istihbarat örgütlerinin veya işverenlerin kontrolü altına alınmasında etkili birer araç olarak kullanıldı.

Sendikalar, hükümet tarafından açıklanan Orta Vadeli Program ve 2015 Yılı Programı’nda yer alan işçi ve sendika karşıtı politikalar karşısında sessizliklerini korudu. Sendikalar, bu belgelerde açıkça ifade edilen özel istihdam bürolarına işçi kiralama yetkisinin verilmesi, taşeronluk uygulamasının yaygınlaştırılması, kıdem tazminatı fonu gibi tehditler karşısında üye tabanlarını duyarlı kılma, bilgilendirme, bilinçlendirme ve eyleme geçirme konusunda ciddi girişimlerde bulunmadı. Bazı sendikalar, taşeron işçilerinin haklarını güvence altına alan yargı kararlarının uygulanması için dikkate değer bir eylem bile örgütledi.

Bunlara ve benzeri nedenlere bağlı olarak, giderek yaygınlaşan tehditlere karşı eylemler yaygınlaşmadı. İş kazaları yalnızca bu kazalardan doğrudan etkilenen işyerlerindeki işçilerin tepkisini çekti; diğer işyerlerinin işçileri dayanışma eylemlerine etkili olacak biçimde girmediler; sendikalar iş kazalarını protesto etmek amacıyla yaygın direnişler örgütlemeye çalışmadılar. Meslek hastalıkları dikkat bile çekmedi; sendikalar bu konudaki duyarlı kılma, bilgilendirme, bilinçlendirme, yasal yolları kullanma çabası göstermediler. Özelleştirmelere karşı Yatağan’da gelişen mücadele, bu konudan doğrudan etkilenen Tes-İş ve Maden-İş Sendikalarının genel merkezleri ve Türk-İş tarafından sahiplenilmedi, gerektiği gibi desteklenmedi. Birçok işçi ve sendika, “bana dokunmayan yılan bin yaşasın” anlayışıyla hareket etti; ekonomik ve siyasi krizle birlikte yılanın artık onlara dokunacağı günlerin iyice yaklaşmakta olduğunu anlamadı veya görmezden geldi. Geçmişte başka işyerlerindeki mücadelelerle dayanışma içine girmemiş olan işçiler, sorun kendi kapılarını çaldığında yalnız kaldılar. Ancak oturduğu minder tutuşan işçiler ayağa kalktı.

Kamu çalışanları sendikacılık hareketi

Kamu çalışanları sendikacılık hareketi daha farklı bir süreç yaşadı.

AKP iktidarları devlet bütçesi içinde iç ve dış faiz ödemelerinin payını 2002 yılında yüzde 51,0’den 2012 yılında yüzde 13,4 düzeyine indirdi. Bu sayede devlet memuru sayısı artırıldı, memurların reel net elegeçen aylıkları kişi başına milli gelirdeki artışa yakın bir biçimde yükseltildi. 2014 yılında toplam memur sayısının yaklaşık yüzde 45’i AKP döneminde işe alınanlardan oluşuyordu. Bu durum kamu çalışanlarının sendikalaşma yapısını doğrudan etkiledi. AKP destekçisi Memur-Sen’e bağlı sendikaların üye sayıları iyice arttı. Terfi etmek, tayin yaptırmak, ufak tefek sorunlarını halletmek isteyen kamu çalışanları, AKP yandaşı Memur-Sen’e bağlı sendikalara üye oldular. Diğer taraftan 21 Şubat 2014 tarihinde Hizmet Hareketi veya Fethullah Gülen Cemaati tarafından Cihan-Sen Konfederasyonu kuruldu.

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yayımlanan 2014 Temmuz sendika üye sayısı istatistiklerine göre, sendikalaşma hakkı olan kamu çalışanı sayısı 2.270.558 idi. Bu kişilerin 1.589.964'ü (yüzde 70,03) sendikalara üyeydi. Kamu çalışanları sendikaları konfederasyonlarının temsil ettikleri üye sayıları şu şekildeydi:

Tablo-4: Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonları ve Üye Sayıları

Memur-Sen	762.650
Türkiye Kamu-Sen	447.641
KESK	239.700
Birleşik Kamu-İş	50.503
Cihan-Sen	24.299
Tüm Memur-Sen	8.681
DESK	5.769
Hak-Sen	4.482
BASK	3.389
Bağımsız Sendikalar	42.850

2014 yılının sonlarına doğru bir de Eksen-İş Konfederasyonu kuruldu.

Büro, Bankacılık ve Sigortacılık Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 252.868 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Büro Memur-Sen'di (50.616 üye, yüzde 20,02).

Eğitim, Öğretim ve Bilim Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 1.068.772 kamu çalışanı çalışıyordu. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Eğitim Bir-Sen'di (279.722 üye, yüzde 26,17).

Sağlık ve Sosyal Hizmetler Hizmet Kolu'nda 473.131 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Sağlık-Sen'di (205.773 üye, yüzde 43,49).

Yerel Yönetim Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 120.257 kamu çalışanı çalışıyordu. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Bem-Bir-Sen idi (61.097 üye, yüzde 50,81).

Basın, Yayın ve İletişim Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 35.112 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Birlik Haber-Sen'di (14.446 üye, yüzde 41,14).

Kültür ve Sanat Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 16.996 kamu çalışanı çalışıyordu. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Kültür Memur-Sen idi (4.515 üye, yüzde 26,57).

Bayındırlık, İnşaat ve Köy Hizmetleri Hizmet Kolu'nda 44.201 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen'e bağlı Bayındır Memur-Sen'di (12.923 üye, yüzde 29,24).

Ulaştırma Hizmetleri Hizmet Kolu’nda 27.134 kamu çalışanı çalışıyordu. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen’e bağlı Ulaştırma Memur-Sen idi (9.747 üye, yüzde 35,92).

Tarım ve Ormancılık Hizmetleri Hizmet Kolu’nda 72.863 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen’e bağlı Toç Bir-Sen idi (36.769 üye, yüzde 50,46).

Enerji, Sanayi ve Madencilik Hizmetleri Hizmet Kolunda 36.797 kamu çalışanı çalışıyordu. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen’e bağlı Enerji Bir-Sen’di (15.363 üye, yüzde 41,75).

Diyanet ve Vakıf Hizmetleri Hizmet Kolu’nda 122.427 kamu çalışanı vardı. Bu hizmet kolunun en büyük sendikası, Memur-Sen’e bağlı Diyanet-Sen idi (71.679 üye, yüzde 58,55).

Sendika dışı örgütlenmeler

2014 yılında işçi dernekleri de yaygınlaştı.

Sendikaların büyük bölümünün taşeron işçilerinin sorunlarıyla ilgilenmemesi nedeniyle, bazı bölgelerdeki işçiler, kendiliklerinden veya çeşitli siyasi örgütlerin yönlendirilmesiyle, taşeron işçileri dernekleri kurdular. Ayrıca çeşitli siyasi örgütlerin girişimiyle, sendikal örgütlülük dışındaki işçilerin üye yapıldığı işçi dayanışma dernekleri de kuruldu ve faaliyet gösterdi.

Resmi olarak kurulan dernekler dışında internet üzerinden çeşitli işçi platformları da ortaya çıktı. Ataması Yapılmayan Öğretmenler Platformu, Kaç Bize Gel Platformu, Plaza Eylem Platformu gibi ilginç işçi örgütlenme modelleri geliştirildi. Bazı sendikalarda muhalefet hareketleri internet üzerinden oluşturulan gruplar aracılığıyla daha örgütlü bir çaba gösterdi.

Sonuç

Türkiye günümüzde geniş bir tanımla işçi sınıfının toplumun yaklaşık dörtte üçünü oluşturduğu ve kapitalist sömürünün iyice yaygınlaştığı bir kentli toplumdur. Küçük burjuvazi hızla yoksullaşmakta, mülksüzleşmekte ve işçi sınıfına dönüşmektedir. Bu dönüşümün işçilerin bilinçlerine yansımaları, toplumsal ve siyasal gelişmeleri etkilemesi biraz gecikmeli olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak dünyada kapitalizmin üçüncü küresel krizinin yaşanmakta olması ve Türkiye ekonomisinde giderek derinleşen kriz eğilimi, bu süreci hızlandıracak ve Türkiye’nin geleceğine damgasını vuracak belirleyici toplumsal güç, Türkiye işçi sınıfı olacaktır.